

Prof. zw. dr hab. Ewa Komorowska
Instytut Językoznawstwa
Uniwersytetu Szczecińskiego

Szczecin, 30 maja 2021r.

Recenzja rozprawy doktorskiej **MGR. MICHAŁA JANKOWICZA**
na temat: *Kreowanie świata w rosyjskojęzycznych tekstach prasowych o konflikcie w Donbasie*
(na materiale gazet rosyjskich i ukraińskich), Kraków 2022, ss. 263

Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem **dr. hab. Prof. UP Bogumiła Ostrowskiego**
Promotor pomocniczy: **dr Mirosław Warcholek**

Rozprawa doktorska Michała Jankowicza zatacza szeroki krąg tematyczny począwszy od badań historyczno-politycznych, poprzez charakterystykę mediów rosyjskich i ukraińskich, aż po szczegółowe analizy językowe i tym samym wpisuje się w krąg monografii nowatorskich o szerokim spektrum tematycznym, które ujmują przedmiot opisu interdyscyplinarnie. Już samo przyjęcie takiej wieloaspektowej analizy materiału badawczego staje się gwarantem wysokiego poziomu merytorycznego rozprawy. Nadto podjęta, złożona, wielokierunkowa tematyka w kontekście wydarzeń z ostatnich kilku miesięcy czyni rozprawę nad wyraz aktualną, stanowiącą przyczynek do wyjaśnienia relacji rosyjsko-ukraińskich i naświetlającą wieloletnie przyczyny narastania konfliktu w Donbasie. Chwała zatem zarówno Autorowi rozprawy – Magistrowi Michałowi Jankowiczowi – jak i Szanownemu Promotorowi – Profesorowi Bogumiłowi Ostrowskiemu – oraz promotorowi pomocniczemu – Doktorowi Mirosławowi Warcholekowi za podjęcie się tak trudnej tematyki i merytoryczne jej przedstawienie na kilku poziomach analizy historycznej, politycznej, kulturowej, a przede wszystkim lingwistycznej.

Rozprawa składa się ze wstępu, dwunastu rozdziałów o charakterze teoretycznym i praktycznym, zakończenia oraz bogatej bibliografii wraz ze spisem źródeł.

Celem pracy – jak pisze Autor – jest opis sposobów kreowania świata w rosyjskojęzycznych tekstach prasowych dotyczących trwającego od wiosny 2014 roku konfliktu w Donbasie. Jak słusznie zauważa Michał Jankowicz, „w pracach naukowych traktujących o konflikcie w Donbasie, akcentuje się zazwyczaj kwestie politologiczne, natomiast zagadnieniom lingwistycznym nie poświęca się wystarczająco dużo uwagi”. Toteż – moim zdaniem – rozprawa Michała Jankowicza o charakterze interdyscyplinarnym, w

którym główny nacisk skierowany jest na zagadnienia lingwistyczne przedstawiane w oparciu o polityczne teksty prasowe ma za zadanie wypełnienie tej przestrzeni badawczej. Nie sposób jest skoncentrować się jedynie na stronie językoznawczej bez uwzględnienia perspektywy społecznej, politycznej czy historycznej, co – jak sądzę – buduje równoległy cel pracy, jakim jest lingwistyczny opis zagadnienia w pełnym zanurzeniu historyczno-społecznym.

Przedmiot badania w rozprawie Michała Jankowicza stanowią teksty prasowe będące ważnym elementem tzw. wojny informacyjnej rozumianej jako oddziaływanie na masową świadomość w przestrzeni medialnej. Zebrany materiał obejmuje teksty prasowe publikowane w latach 2014–2021 w rosyjskich gazetach *Rossijskaja gazeta*, *Izwestija*, *Komsomolskaja prawda*, *Moskowskij komsomolec*, *Kommiersant*, *Nowaja gazeta*, przy czym znacząca większość przekazów pochodzi z pierwszego roku konfliktu, kiedy to kształtował się leksykon służący do jego opisu. Autor postawił sobie za cel analizę rosyjskich dzienników, koncentrując się na wskazaniu środków manipulacji i perswazji w warstwie językowej przekazów. Analiza miała za zadanie – jak pisze Michał Jankowicz – wykazanie wpływu współczesnej nowomowy rosyjskich władz na formę i treść komunikatów prasowych.

Na pochwałę zasługuje nie tylko interdyscyplinarność rozprawy, ale również wielokierunkowość metodologiczna. Autor w zależności od warstwy merytorycznej przyjmuje określoną metodę badawczą, a zatem w rozprawie wykorzystano metodę wartościowania, leksykalno-semantyczną, kognitywną i pragmalingwistyczną, a ponadto metody jakościowe i ilościowe opisu.

W pierwszym rozdziale przedstawiono rys historyczny konfliktu na Ukrainie. Opisane zostały wydarzenia społeczno-polityczne poprzedzające konfrontację w Donbasie, takie jak odrzucenie przez prezydenta Wiktora Janukowycza Umowy Stowarzyszeniowej z Unią Europejską czy *Euromajdan*, czyli fala protestów, która doprowadziła do zmiany władzy w kraju. W rozdziale omówiono również inne wydarzenia polityczne, które miały miejsce w tym czasie, między innymi, katastrofę malezyjskiego samolotu, bitwę o Iłowajsk, bitwę o lotnisko w Doniecku, incydent w Cieśninie Kerczeńskiej, aneksję Półwyspu Krymskiego itd. Zostały również scharakteryzowane próby ustabilizowania sytuacji w Donbasie w ramach rozmów pokojowych. Rozdział jest merytoryczny, ukazujący sytuację polityczno-historyczną panującą w Donbasie. Na podkreślenie zasługują umiejętności Doktoranta w zakresie doboru i wykorzystania źródeł, jak również zwięzłość tematyczna połączona z merytoryką wykładu.

W drugim rozdziale pt. *Charakterystyka współczesnych mediów*, Michał Jankowicz skoncentrował swoją uwagę na wpływie, jaki środki masowego przekazu wywierają na opinię publiczną. Doktorant opisuje aktualne metody oddziaływania nowych mediów na kształt

przekazów pojawiających się w prasie. Przedmiotem opisu stają się zatem, takie metody jak Agenda-setting, Framing, Priming, Reverse, Gatekeeping itd., jak również hybrydyzacja i konwergencja mediów. Przy opisie aktualnych zmian i procesów zachodzących w mediach Michał Jankowicz opisuje mediatyzację i tabloidyzację, wkraczające również w sferę opisu wydarzeń politycznych.

W rozdziale trzecim przedstawiono wzajemne oddziaływanie języka i mediów. Michał Jankowicz szczegółowo i merytorycznie omówił konstruowanie treści medialnych poprzez uwzględnienie określonych środków leksykalnych, metafor czy porównań. Takie konstruowanie treści medialnych uwzględnia, między innymi, czynnik elitarności, polegający na udzieleniu szczególnej uwagi przez media osobom, instytucjom i wydarzeniom o wysokim statusie, akcentuje również przemoc, agresję uczestników zdarzeń, kreuje stereotypy czy strategię proksymacji, a mianowicie przedstawienie wydarzeń przez nadawcę komunikatu politycznego, w której podkreślane jest bezpośrednie uczestnictwo w nich nadawcy i odbiorcy przekazu. Z kolei Językoznawca omawia szereg różnych zagadnień, między innymi, zależność między dyskursem mediów a ideologią, racjonalność potoczną w mediach, medialny obraz świata itd. W podrozdziale pt. *Techniki manipulacji w mediach* Michał Jankowicz sięga do metodologii pragmalingwistycznej, a w tym teorii aktów mowy, pojęcia performatywów, intencjonalności wypowiedzi i implikatur konwersacyjnych Grice'a, które przedstawia w odniesieniu do mediów.

Rozdział czwarty poświęcony został oddziaływaniu na odbiorcę. Michał Jankowicz słusznie za kluczowe pojęcia w kontekście badań nad językiem tekstów prasowych łączącymi dyskurs medialny z dyskursem politycznym uznaje perswazję, manipulację oraz propagandę. Przedstawione pojęcia zostały scharakteryzowane pod kątem wpływu nadawcy na społeczeństwo za pośrednictwem komunikacji masowej.

W rozdziale piątym Językoznawca podejmuje ciekawą problematykę nowomowy jako językowego instrumentu ideologii. Nowomowa, pomimo że zwykle kojarzona jest z państwami totalitarnymi, „jej elementy można odnaleźć również w wypowiedziach współczesnych władz Rosji” – pisze Jankowicz.

Rozdział szósty – mający już charakter rozdziału analitycznego – stanowi charakterystykę wybranych rosyjskich gazet, stanowiących prasę codzienną. Są to: *Rossijskaja gazieta*, *Izwestija*, *Komsomolskaja prawda*, *Moskowskij komsomolec*, *Kommiersant*, *Nowaja gazieta*. Gazety umownie przyporządkowano do trzech grup: wydania rządowe, tytuły prywatne reprezentujące orientację polityczną władz, gazety neutralne światopoglądowo i niezależne. Doktorant podejmuje udaną próbę opisanie poszczególnych

gazet pod kątem ich orientacji politycznej i manipulacyjnych środków językowych, nowomowy, nadużyć ideologicznych służących do przekazywania dogodnych dla gazety treści ideologicznych. Sposoby przekazu medialnego służyły naświetleniu konfliktu w rosyjskich gazetach. Warto podkreślić – odnotowane i zinterpretowane przez Michała Jankowicza – trafne opisy zastosowanych w prasie metod perswazyjno-manipulacyjnych czy wykorzystanych do tego środków językowych. Autora cechuje zarówno celność wypowiedzi, jak i umiejętność jej zwięzłości, przy merytorycznej pełności wypowiedzi. Jest to niezwykle ważna cecha dobrego językoznawcy.

W rozdziale siódmym – analitycznym – wskazano na źródła elementów nowomowy występujących w rosyjskiej prasie. Przedmiotem interpretacji lingwistycznej stała się wypowiedź W. Putina z dnia 24 kwietnia 2014 r., stanowiącą swoistą „instrukcję interpretacji rzeczywistości”. Michał Jankowicz wyróżnił określone środki stylistyczne, które zostały zastosowane w wypowiedzi Putina jako strategia manipulacyjna. Należą do nich, między innymi, eufemizmy i sformułowania enigmatyczne. Jak słusznie zauważa Jankowicz „stosowane środki językowe z jednej strony są dopasowane do celów wypowiedzi, z drugiej zaś – wynikają z pewnych ograniczeń, jakie nakłada m.in. konwencja polityczna, sprawowana funkcja czy zasady dyplomacji”. Ponadto Jankowicz opisuje środki gramatyczne (zaimki) i treściowe (nacechowanie etykiety, kwestionowanie wiarygodności nominacji używanych przez przeciwników, fenomeny precedensowe, symbole, argumenatacja Kremla itd.), które wykorzystywane są przez Putina jako elementy wartościujące.

Uwaga ogólna. Przy składaniu monografii do druku (co będę, oczywiście, wnioskować w konkluzji recenzji), proponuję, by w analitycznej części rozprawy podczas interpretacji ukrytych aktów mowy i ich wykładników sięgnąć do metod pragmatycznych i, między innymi, opisać teksty z wykorzystaniem metody inferencji, polegającej na kontekstualizacji pragmatycznej wypowiedzi, określeniu roli presupozycji w opisie wydarzeń czy jeszcze raz pokazania, tym razem na konkretnych przykładach, naruszenia maksym konwersacji językowej, wyznaczonych przez Grice'a. Odnosząc się zatem do analizy tekstów warto już w tym miejscu podkreślić konieczność interpretacji wypowiedzi poprzez jej kontekstualizację i znaczenia presupozycyjne czy przyjętą strategię pragmatyczną. Niezależnie jednak od tego czy w danym miejscu wprowadzona zostanie pragmatyczna metoda opisu czy jedynie zasugerowana, a rozwinięta w dalszych rozdziałach analitycznych, opisane precyzyjnie lingwistycznie przez Michała Jankowicza środki stylistyczne, zawarte w wypowiedzi Putina, bezwiednie skłaniają uważnego czytelnika do samodzielnego

przeprowadzenia procesu inferencji językowej, by właściwie odczytać wyrażane treści i łączące się z nimi perlokucyjnie emocje.

Kolejny rozdział analityczny rozprawy odnosi się do kreowania obrazu wroga w tekstach. Obraz wroga stanowi zasadniczy element wypowiedzi w tekstach gazet rosyjskich. Oczywiście wrogiem tym są siły działające lub interpretowane jako występujące przeciwko Rosji. Kreowanie wroga – moim zdaniem – jest zasadniczym zabiegiem pragmatycznym w tworzeniu tekstów politycznych. Tworzenie jednoznacznie negatywnego obrazu przeciwnika odbywa się poprzez wartościowanie przeciwnika, poprzez kreowanie w prasie konfliktu wartości na zasadzie opozycji „swoj – obcy”, mowę nienawiści, dookreślenie wroga z wykorzystaniem słownictwa bezpośrednio wartościującego, konotacji, wartościujących peryfraz, presupozycji i implikatur oraz ironii. W tej części rozbudowałabym podrozdział presupozycje i implikatury chociaż o dwa przykłady wraz z opisem, co – moim zdaniem – wzbogaci merytorycznie bardzo ciekawy rozdział pracy.

Rozdział dziewiąty o charakterze analitycznym doskonale pokazuje zróżnicowane interpretacje wydarzeń politycznych w prasie rosyjskiej i ukraińskiej. Rozdział ten ma zatem charakter komparatystyczny. Rozdział dzieli się na dwie zasadnicze części: pierwsza z nich stanowi teoretyczne wprowadzenie materiału poprzez lingwistyczną interpretację wyróżnionych symboli, słów-kluczy, słów flagowych czy opis tzw. profilowania znaczeń z metodologii kognitywnej itd., druga zaś jest częścią praktyczną, w której porównane zostały kluczowe pojęcia, używane w prasie rosyjskiej i ukraińskiej przy opisie wydarzeń w Donbasie. W części analitycznej rozdziału wyróżniono kluczowe pojęcia, które przyjęły charakter uogólnionej dominanty, do której odnoszą się poszczególne sformułowania, występujące w przekazach. Michał Jankowicz wyodrębnia wyrazy i określenia będące nośnikami pojęć kluczowych w oparciu o następujące kryteria: częstotliwość występowania, potencjał manipulacyjny, przywłaszczanie pojęć (profilowanie), istotna rola w odbiorze przekazu czy wypełnianie funkcji wykładnika argumentów. Analiza porównawcza prasy rosyjskiej i ukraińskiej pozwala czytelnikowi na odczytanie pewnych zachowań społecznych, politycznych czy kulturowych, które są charakterystyczne dla Donbasu, czyli terenu zamieszkałego wspólnie przez Rosjan i Ukraińców. Dodatkowym walorem rozdziału jest wprowadzenie tabeli zbiorczej pojęć kluczowych w prasie rosyjskiej i ukraińskiej (nie znalazłam spisu tabel na końcu pracy – warto zatem to uzupełnić przy przygotowywaniu monografii do druku).

Przeprowadzoną analizę tekstów według wyznaczonych kryteriów cechuje rzetelność opisu lingwistycznego, logika wykładu i kreatywność opisu Autora, co stawia tę część rozprawy na wysokim poziomie merytorycznym. Gratuluję!

Wydarzenia społeczno-polityczne, które miały miejsce na Ukrainie – jak pisze Michał Jankowicz – znalazły swoje odzwierciedlenie w procesach słowotwórczych zachodzących w języku. W rozdziale dziesiątym przeanalizowano zatem neologizmy w opisie konfliktu w Donbasie w przestrzeni rosyjskiej prasy i zwrócono szczególną uwagę na role pełnione przez neologizmy w tworzeniu obrazu rzeczywistości. Analiza prowadzona była w dwóch grupach: neologizmów semantycznych (np. *ватник, колорады, укрон*) i neologizmów leksykalnych (*титушки, свидомит, жидобандеровец*). Warto podkreślić, iż każdy z omawianych neologizmów uzyskuje w monografii bogatą egzemplifikację, co świadczy o rzetelności analizy lingwistycznej.

Rozdział jedenasty poświęcony został pojawiającym się w dyskursie prasy zapożyczeniom z języka ukraińskiego. Zostały rozpatrzone ukrainizmy typu: *Майдан, Євромайдан, Антимайдан, Мова, Шлях, Помаранчевый, Незалежна, Свидомый* itd. Autor doskonale poradził sobie z lingwistyczną analizą ukrainizmów, którą przeprowadził w zanurzeniu społeczno-kulturowym.

W rozdziale dwunastym Michał Jankowicz scharakteryzował metafory wojenne w tekstach prasowych o konflikcie w Donbasie. Rozdział rozpoczyna się teoretycznym wprowadzeniem w problematykę metafory rozumianej tradycyjnie i w ujęciu kognitywnym, czyli w oparciu o rozumienie metafory, zaproponowane przez George'a Lakoffa i Marka Johnsona. Jankowicz wykorzystuje rozumienie metafory wojennej (w nawiązaniu do argumentacji amerykańskich władz mającej na celu usprawiedliwienie interwencji w Iraku w 1990 r.). W ramach badania opisano, między innymi, metafory odnoszące do osób, zwierząt, wojny, jedności, itd. Stąd opisowi poddano metafory, takie jak *państwo to osoba, wojna to gra, polityka to gra, wojna to zbrodnia, wojna to teatr* itd. Rozdział został przygotowany w ujęciu metodologii kognitywnej, która pozwoliła Autorowi na zastosowaną w tekstach metaforykę wojenną. Rozdział oceniam bardzo wysoko, gdyż stanowi on opis samodzielnej nowatorskiej interpretacji zjawiska metafory w odniesieniu do analizowanej prasy.

Kilka słów podsumowania.

Wprowadzając czytelnika w zagadnienia kreowania świata w rosyjskojęzycznych tekstach prasowych o konflikcie w Donbasie, Michał Jankowicz w rozprawie stopniowo

odkrywa przed nami wachlarz swych uzdolnień filologicznych: sprawność warsztatową, przejawiającą się w umiejętności wielokierunkowego i wielopoziomowego opisu materiału językowego oraz zdolność do ciekawej, szerokiej pod względem lingwistycznym interpretacji materiału badawczego. Nadto wykazuje się nie tylko bogatą wiedzą w zakresie lingwistycznym, lecz również historyczną, społeczną i kulturową na temat Donbasu. Monografia zatem uzyskuje interdyscyplinarny charakter. Autor w toku prowadzonej analizy nie pozwala jednak „zbończyć” ze ścieżki lingwistycznej, która stanowi centralny sens rozprawy. Dodatkowe zaś elementy historyczno-społeczne stanowią tło konieczne do tego opisu. Michał Jankowicz wykazuje kunszt lingwistycznego opisu, logicznego i merytorycznego. Buduje zdania zwięzłe, ale znaczące treściowo. Monografię Michała Jankowicza czyta się jak doskonałą „powieść”, która nie tylko wprowadza nas w trudną politycznie i społecznie sytuację w Donbasie, ale pokazuje jednocześnie jej wielowątkowość i staje się źródłem informacji o jej mieszkańcach. Podkreślam jeszcze raz, że analiza prowadzona w rozprawie stanowi dużej rangi umiejętność wykładu lingwistycznego, który nie tracąc na wartości merytorycznej, pobudza do myślenia, wprowadza refleksję, zadumę, a w rezultacie pochłania swą problematyką.

Ponadto rozprawa napisana jest logicznym, precyzyjnym językiem polskim i jest bez zarzutu przygotowana od strony technicznej (przypisy, nieliczne literówki itd.). Warto jedynie uzupełnić rozprawę o spis tabel i wykresów przy przygotowywaniu jej wersji do druku, co dodatkowo podniesie jej wartość.

Biorąc pod uwagę wysoką wartość merytoryczną przedstawionej rozprawy doktorskiej, jej piękny język i umiejętności Autor w logice wykładu lingwistycznego stwierdzam, że rozprawa doktorska **mgr. Michała Jankowicza ze wszech miar spełnia warunki** określone w art.13. 1. Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach i tytule naukowym, stanowiąc oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną Kandydata w danej dyscyplinie naukowej, jaką jest językoznawstwo oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia przez **Michała Jankowicza** pracy naukowej.

Wnoszę również o wyróżnienie pracy i skierowanie jej do druku.

Wnioskuje tym samym o dopuszczenie mgr. Michała Jankowicza do kolejnych etapów postępowania o nadanie stopnia doktora.

Szczecin, 30 maja 2022 v

E. Fomonowski